

לפרשת משפטים – 'נעשה ונשמע'

שכתוב שיעורו של הרב מנחם בן יעקב

א. 'נעשה ונשמע' – מתי נאמר?

על הפסוק 'זהב הארץ והיא טוב' אומרים חז"ל 'אין טוב כתורת ארץ ישראל', ונעסוק בלימוד פרשת השבוע על פי הירושלמי.

בסוף הפרשה יש פרק אחד שעל פי פירוש רש"י הוא מוסב על הזמן שלפני מתן תורה וכוונתי לפרק כד'.

בפרק כד' נאמר 'ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרון נדב ואביהו ושבעים מזקני ישראל והשתחויתם מרחוק', אומר רש"י: 'פרשה זו נאמרה לו לפני עשרת הדברות כי בד' בסיון נאמר לו "עלה"', ובפרק זה נאמר הביטוי הידוע 'נעשה ונשמע' שעליו אני רוצה ליחד את שיעורנו היום.

בפסוק הקודם ל'נעשה ונשמע' נאמר 'ויבוא משה ויגד לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים 'וכאן נשאלת השאלה מה הן המצוות או המשפטים שאמר משה לעם לפני מתן תורה? יש להניח שהמדובר במצוות שנצטוו ישראל לפני מתן תורה כלומר המצוות שניתנו במרה, ואז 'ויען כל העם ויאמרו כל הדברים אשר דיבר ה' נעשה' כי בפרשת יתרו כתוב 'נעשה' בלבד, ואילו אחרי זה כתוב 'ויכתוב משה את כל דברי ה' וישכם בבוקר ויבן מזבח תחת ההר ושתיים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל ויישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות וייזבחו לה' שלמים פרים וייקח משה חצי הדם וישם באגנות וחצי הדם זרק על המזבח ויקח ספר הברית (היינו מבראשית ועד למעמד הר סיני) ויקרא באזני העם. ויאמרו כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע" פה הם אומרים 'נעשה ונשמע'. ומדוע?

ב. מה החידוש בהקדמת נעשה ונשמע?

לפני שאומרים ישראל 'נעשה ונשמע' נאמר 'וייקח משה את הדם ויזרוק על העם ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם את כל הדברים האלו', ועל פסוק זה אמרו חז"ל: 'בג' דברים נכנסו אבותינו לברית: במילה, בטבילה ובהרצאת דמים, והנה כאן אנו רואים הרצאת הדמים כנאמר בפרק כד' "ויזרוק על העם".

אז תחילה עלינו לשאול למה קודם נאמר 'כל אשר דיבר ה' נעשה' ולאחר כריתת הברית הם אומרים 'כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע' מעיקר מאי קסבר, ולבסוף מאי קסבר?

שאלה שניה: בגמ' שבת דף פח' נאמר: 'בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע ירדו מלאכי השרת וקשרו להם שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע', בגמרא לא כתוב בשעה שאמרו ישראל נעשה לנשמע אלא בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע,

ואומר ה'בית הלוי' בספרו שמוכח מלשון הגמרא שדווקא בשעה שהקדימו ישראל, שבגלל ההקדמה הם נטלו שני כתרים, משמע שאם הם לא היו מקדימים והיו אומרים 'נשמע ונעשה' היו מקבלים רק כתר אחד, והשאלה היא מדוע? הרי הם סה"כ משנים את הסדר! אבל באמת אומרים שני דברים: נשמע ונעשה?

שאלה שלישית שנדון בה: מה יהיה כאשר יש סתירה בין הנעשה ובין הנשמע, האם נתפוס את הנעשה או נתפוס את הנשמע?

ג. מה היחס בין נעשה לנשמע?

תחילה נדון בשאלה השנייה, בעצם אפשר לשאול איך ניתן להגיד כל אשר דיבר ה' נעשה? הרי בלי לשמוע היטב וגם להבין כראוי אי אפשר לעשות, הרי כל דבר צריך להבין וללמוד היטב לפני שעושים על מנת לעשותו כראוי. נתבונן בהלכות תפילין למשל, שהם הלכות מרובות ואם אדם לא לומד הלכות תפילין לעומק, סביר וודאי שהוא לא יידע לקיים מצוות תפילין, הפרשיות לא יהיו מונחות כסדרן או שיהיו תקלות אחרות שיעכבו את קיום המצווה. וזה מראה שכל עשיה צריך להקדים לה לימוד וזה דבר ברור, וכמו שמפקד נותן פקודה לחיילים קודם כל על המפקד להבין את הפקודה ורק לאחר מכן עליו לתדרך את החיילים, אם המפקד בעצמו לא מבין את הפקודה והוא מעביר אותה ב'כאילו' אז גם החיילים פועלים ב'כאילו' הם מבינים וגם האויב לא מבין מה אנו רוצים ממנו והקרב נכשל. זה ברור שכל צווי וכל הוראה וכל עשיה צריכים להיות בבחינת 'סוף מעשה במחשבה תחילה', וכן ברור כשאומרים 'נעשה' אין עשיה ללא לימוד הקודם לעשיה, ואז העשיה כוללת בתוכה את הנשמע ואת הנעשה, באופן זה השמיעה היא מכשיר המאפשר את העשיה, והעיקר הוא העשיה, והשמיעה, כוונת הלב, ההקשבה, הכוונה, ההפנמה וקבלת הדברים - כל אלו הם מכשירים שמטרתם להגיע אל העשיה, ועל זה מגיע כתר אחד שהוא כתר העשיה כי העשיה דורשת לפנייה הכנות מתאימות.

דוגמא נוספת, העושה סוכה מה יברך? בירושלמי כתוב שהעושה סוכה יברך, אך להלכה הוא לא צריך לברך כי זה רק גדר של מכשירי מצוה, כי המצווה היא ישיבת הסוכה ולא בנייתה ולכן רק על ישיבתה תיקנו ברכה שהיא גוף המצווה.

אם כן ערך השמיעה והלימוד של המצווה הם כערך של בניית הסוכה לשם הישיבה בסוכה, או יותר מזה זה שווה ערך לחטיבת העצים ממנה תיעשה הסוכה בה יישב האדם ויקיים מצוות ישיבה בסוכה, כי העיקר זה גוף המצווה ולכן אומר בית הלוי שאילו היו אומרים נשמע ונעשה היה מגיע להם רק כתר אחד.

ולכן לפני כריתת הברית עדיין לא קיבלו את התורה וכל מטרת התורה היא רק להביא לקיום המצוות המעשיות ולכן אמרו "כל אשר דיבר ה' נעשה", ומה עם הנשמע? הנשמע כלול בנעשה כי על מנת לעשות חייבים לשמוע וללמוד, כי העיקר הוא המעשה והשמיעה היא רק מכשיר למעשה וממילא יש לנו פה זכות רק לכתר אחד - כתר 'נעשה'.

ד. תלמוד תורה כנגד כולם

אחרי שהקב"ה כרת עם בני ישראל את הברית 'במילה, טבילה והרצאת דמים' אמרו ישראל "כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע" - הם חידשו חידוש גדול מאוד, הם אמרו שיש ה'נעשה' הקושר אליו גם את ה'נשמע' על מנת לעשותו, כי מעבר לעשיה יש מצווה של תלמוד תורה לפני העשיה ואחרי העשיה, ומצוות תלמוד תורה היא כנגד כולם והיא מצווה כשלעצמה.

לא שהתורה לא מכוונת למעשה כי 'גדול תלמוד המביא לידי מעשה', אלא יש ערך לתלמוד תורה כערך עצמי כאל מצווה עצמית, לא כאל מכשיר לעשיה אלא 'תלמוד תורה כנגד כולם' וזה מה שאמרו בני ישראל "כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע" ובמילים שלנו זה כמו שאנו נגיד 'נשמע ונעשה ונשמע' כשהנשמע הראשון הוא חלק מהעשיה והוא מוביל לעשיה, ואז מגיע להם כתר אחד על העשיה וכתר אחד על הלימוד תורה.

יוצא אם כן שבני ישראל זכו לאחר כריתת הברית בהר סיני בשני כתרים רק אחרי קבלת התורה, כי כל המצוות שהיו לפני כן היו מצוות בגדר של מצוות מעשיות שנתחייבו עליהם קודם אך מצוות תלמוד תורה היכן נשנתה? הווי אומר במילה 'נשמע' לאחר הנעשה.

ולכן אמור מעתה, מי שיש לו חמש בנות ולומד הלכות פדיון הבן, אז הוא לא מבזבז את הזמן שלו כי אמנם לא יהיה לו פדיון לבנו כי אין לו בן בכור. אז אולי נגיד שהוא לומד עבור בנותיו כי אולי כל בת תלד בכור ויהיה לו חמישה בכורים? – ברור שזו לא הסיבה! כי על הבעלים של בנותיו יהיה החיוב של פדיון הבן ולא עליו, ואותו אדם הוא כמו ישראל שלומד הלכות בית הבחירה שברובם קשורים לעבודת הכהנים אליה לא ידרש לעולם. אם כן מדוע אנו לומדים דברים שלעולם לא נצטרך ליישמם בעצמנו? כי אנו לומדים תורה בשביל הערך העליון של לימוד תורה וזה הערך העליון של תלמוד תורה לשמה ולכן ישראל שהקדימו נעשה לנשמע זכו בשני כתרים.

ה. האם לימוד תורה קודם לכל?

שני הכתרים של 'נעשה ונשמע' הולכים יחד כאשר האדם יודע לשלב את הנעשה והנשמע, אבל מכאן באנו לשאלה העומדת בפני אדם לא מעט פעמים, מה קורה כאשר בפני האדם עומד הנשמע לפני הנעשה? הכיצד? לדוגמא, אדם קיבל הזמנה לחתונה שכתוב בה שהחופה תתקיים בשעה שבע, אך מי שעניו בראשו יודע ששבע זה שמונה, ואם כתוב 'בשבע בדיוק' זה יהיה בשמונה וחצי (כי גם מי שחושב שהחופה שלו תתחיל על פי הזמן שהוא מתכנן זה בסדר כי יהיה לו מניין בזמן בו תכנן להתחיל - מניין אנשים ולא יותר מזה), כי צריך לדעת את הז'רגון היינו השפה עם העם (וכשכאים אליי חתן וכלה להתחתן אני שואל אותם מתי הם רוצים את החופה ואני אומר להם להודיע לאורחים שהחופה מוקדמת בשעה כדי שהחופה תתחיל בזמן על פי רצונם) לא ברור מהיכן בא המנהג הזה לאחר לחופה, אולי זה כהמשך למעמד הר סיני בו עם ישראל איחר למעמד ולכן אנו עושים כל שנה תיקון ליל שבעות...

ומה אני רוצה להגיד? שאם האשה רוצה מאוד להגיע לחתונה בזמן כי זו חברתה הטובה, והבעל לא רוצה להגיע לפני הזמן כי הוא מעדיף בזמן הזה ללמוד תורה, אז מצד אחד הוא לומד תורה אך מצד שני הוא לא מכבד את אשתו כי הוא לא בא איתה לחתונה.

ופעמים רבות מזדמנות לאדם כל מיני מצוות ותמיד הוא יישאל את עצמו 'לבטל את הלימוד או לא לבטל את הלימוד?'

אז באנו לשאלה כאשר יש סתירה בין הנעשה לנשמע ומה יעשה האדם ובמה יבחר? ולכן אמרנו בתחילת השיעור 'וזהב הארץ ההיא טוב' ואין תורה כתורת ארץ ישראל ולכן נראה מה אומר על כך התלמוד הירושלמי.

ו. בנו של ר' אבהו גומל חסדים

בירושלמי מסכת חגיגה מספר שר' אבהו שלח את בנו ללמוד תורה בטבריה, וכמו כל אבא שמתעניין כיצד בנו לומד הוא התחיל לשאול את הרבנים של בנו כיצד בנו לומד? אמרו לו מוריו של בנו 'יש לך בן נפלא כולו גומל חסדים, הוא בחברא-קדישא של העיר טבריא ושם הוא קובר מתים וגומל עמהם חסד של אמת'.

מיד שלח ר' אבהו מכתב לבנו 'המבלי אין קברים בקיסריה שלחתיך לטבריה' [וצריך להבין שבזמן הזה ירושלים היתה חרבה (ושמה היה איליה קפיטולינה וליהודים אוסר היה להיכנס אליה) ור' אבהו חי בקיסריה כי היה שתדלן אצל השלטונות ומרכז לימוד התורה היה בטבריה].

אומר ר' אבהו לבנו מדוע אתה קובר את עצמך? אתה נמצא עכשיו בגיל שאתה צריך ללמוד לא בגיל שאתה אמור לעשות חסדים! ונשאלת השאלה למה ר' אבהו כותב לו את הדברים האלו, הרי במסכת קידושין כתוב 'כל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינו מן היישוב, ומי שהוא גם במקרא וגם במשנה וגם בדרך ארץ הרי זה משובח' וכדברי המשנה בקידושין שנאמר "והחוט המשולש לא במהרה יינתק" אך אם יש סתירה בין חלקי המשולש לימוד תורה מצד אחד ודרך ארץ מצד שני, מה יהיה הדין אז?

ז. גמילות חסדים או תלמוד תורה?

נחלקו בעניין גם במסכת ב"ק יז' וגם במסכת קידושין מ': 'אבעיא להו תלמוד גדול או מעשה גדול', האם כתר הנעשה או כתר הנשמע? ישבו על כך כמה שנים בעליית בית ניתזא בלוד וישבו חכמי ישראל ודנו בשאלה מה יותר חשוב מעשה או תלמוד.

נענה ר' טרפון ואמר מעשה גדול,

נענה ר' עקיבא ואמר תלמוד גדול,

עד שנימנו וגמרו והגיעו למסקנה שגדול תלמוד שמביא לידי מעשה - ומסביר רש"י שעל ידי התלמוד האדם משיג גם את המעשה.

משום כך אומר ר' אבהו לבנו אם אתה צריך או לקבור מתים או ללמוד תורה עתה עליך ללמוד תורה!

אז מה רואים, שכתר נעשה מול כתר הנשמע קודם כל נתפוס את כתר הנשמע, 'תפוס את כתר הלימוד תורה זה הראשון',

אז מסיפור זה עולה הקושיא על ר' אבהו ונגיד לו: 'טול קורה מבין שיניך' שהרי ר' אבהו בעצמו גר בקיסריה!

והתלמוד הירושלמי מסכת מגילה מסביר שר' אבהו גר בקיסריה עקב ריבוי הגזירות על היהודים ור' אבהו היה נכנס ויוצא מבית הקיסר ואמהות הקיסר היו יוצאות מבית הקיסר לקראתו בשירה ובמחולות ואמרו לו שהוא הנשיא של אומתו 'ברוך את לשלם' ולמרות שהיה יחס של כובש ונכבש בין היהודים לרומאים לר' אבהו היה מעמד נכבד בבית הקיסר, עד אז הגמ' בירושלמי אומרת 'כי הוה אתיה ממתיתבא לבי קיסר' זה בדיוק המילים המציינות את עולמו של ר' אבהו המעבר בין הנעשה לנשמע – היה יוצא מבית המדרש לבית הקיסר, אז רואים מזה שהוא עצמו היה מבטל תורה? ! אם כן מדוע לבן שלו הוא אומר אל תבטל תורה, אז מה הכלל בזה?

ח. שליחותו של ר' אבהו לא יכלה להיעשות ע"י אחרים

אלא שכל אחד מבין מה הכלל בזה. וכמו שכותב הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה: 'בשלושה כתרים נכתרו ישראל, כתר תורה, כתר כהונה וכתר מלכות, כתר כהונה זכה בו אהרון שנאמר "והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם", כתר מלכות זכה בו דוד שנאמר "זרעו לעולם יהיה וכיסאו כשמש נגדי" וכתר תורה הרי הוא מוכן ועומד ומונח לכל ישראל שנאמר "תורה ציוה לנו משה מורשה קהילת יעקב" כל מי שירצה יבוא ויטול, שמא תאמר ששאר הכתרים

גדולים מכתר התורה? הרי הוא אומר "בי מלכים ימלוכו ורוזנים יסדו צדק בי שרים ישורו" הרי אתה למד שכתר תורה גדול משניהם'

ממשיך הרמב"ם ואומר: 'אין לך מצווה בכל המצוות כולם שהיא שקולה כנגד כל המצוות כולם חוץ מתלמוד תורה, כי תלמוד תורה מביא לידי מעשה, ולפיכך תלמוד קודם למעשה בכל מקום' ואנו יודעים שהמקור של הרמב"ם הוא הגמ' בקידושין 'נמנו וגמרו שגדול תלמוד המביא לידי מעשה'.

אומר הרמב"ם בהלכה ד': 'היה לפניו עשיית מצווה ותלמוד תורה (נעשה ונשמע) אם אפשר לעשות למצווה על ידי אחרים לא יפסיק תלמודו ואם לאו יעשה המצווה ויחזור לתלמודו' – אם המצווה יכולה להיעשות על ידי אחרים משמע שהמצווה לא מוטלת עליו אלא מצווה שמי שיעשה אותה יזכה לשכר, אז זה לא סיבה להפסיק תלמודו כי יש מספיק אנשים שיעשו את המצווה הזו.

אומר הרמב"ם שלא יפסיק תלמודו!

אך אם אין מישהו חוץ ממנו שיכול לעשות את המצווה, אז כמובן שהמצווה היא חובה חשובה יותר מהלימוד תורה כי גדול לימוד המביא לידי מעשה, ו'הלומד ואינו עושה נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו' ולכן אומר הרמב"ם שאם אין מי שיעשה את המצווה על האדם לפסוק מלימודו, לסיים את המצווה ולחזור לתלמודו.

לכן קושייתנו על ר' אבהו מתורצת!

כי ר' אבהו שלח אל בנו 'המבלי קברים בקיסריה שאתה מקבר בטבריה' כי 'מצוות קבורת המת לא מוטלת עליך אלא על חברא-קדישא של העיר טבריה ומה לך להצטרף לחברא קדישא הרי תפקידך עכשיו הוא ללמוד כי כל מה שתלמד עכשיו זה יהיה מצבר בשבילך לכל החיים'. ר' אבהו אמר לבנו 'אתה צריך עכשיו לטעון את המצבר בבית המדרש ולכן משימתך כעת היא לשבת בבית המדרש'.

אבל ר' אבהו היה הדובר של אומתו ואם כל נערות קיסר יוצאות לקראתו שמע מינה שהוא היה שתדלן, שזה מקצוע רציני שדורש כשרונות מיוחדים שלא קיימים אצל הרבה אנשים ואם ר' אבהו ניחן בכשרון השתדלנות וכלל ישראל בצרה, אז המצווה של ההצלה של כלל ישראל מוטלת עליו כי הוא יודע לעשות את המלאכה, כי זו מלאכה שאינה יכולה להיעשות על ידי אחרים וזה דוחה את תלמודו,

אבל מצווה שלא מוטלת עליו ויש מישהו אחר שיכול לעשות את המעשה הרי על זה אמור 'ותלמוד תורה כנגד כולם'.

ט. נר – מצווה, ותורה – אור!

אמר הגאון מוילנא ש'תלמוד תורה כנגד כולם' לא רק במובן החשיבות אלא גם כל מילה ומילה שהאדם לומד היא מצווה בפני עצמה,

החפץ חיים טרח ועשה חישוב כמה מילים האדם מוציא מפיו בכל דקה, ועשה חשבון שהאדם יכול להוציא מפיו מאתיים מילים בדקה, יוצא מכאן שהאדם יכול לקיים בכל דקה של לימוד מאתיים מצוות, וכל מילה ומילה יש לה ערך גדול של תלמוד תורה כנגד כולם.

כך כתוב נר מצווה ותורה אור' ומדוע תלה הכתוב את הנר במצווה ואת התורה באור? מה ההבדל בין הנר לאור? הנר נותן לנו אור קטן עם אורך מסויים, ואור הוא מסוף העולם ועד סופו, התורה היא האור של העולם 'ברכנו אבינו כולנו כאחד באור פניך' – במצווה האדם עושה את המצווה עם אבר מיוחד שמיוחד למצווה – תפילין בראשו ובידו ושאר המצוות בגדריהם, אך 'מה האבר יש לו מקום אף מצווה יש לה גודל ומקום' ולכן מצווה משולה לנר שמוגבל בגודל ובמשך הארתו במשך מסויים.

אך התורה זה אורו של הקב"ה 'התעטף הקב"ה בשלמה והאיר את העולם מסוף העולם ועד סופו' כדברי מדרש רבא בפרשת בראשית ואורו של העולם זה הקב"ה.

אז כשאנו לומדים תורה אנו זוכים להידבק באורו של הקב"ה אור התורה ומתפללים 'ברכנו אבינו כולנו כאחד באור פניך'

אז אם כן ברור שלהתעסק באור זה הרבה יותר מלהתעסק בנר ולכן אם אין על אדם מצווה המוטלת עליו אישית להיעשות אז מוטלת עליו החובה הבסיסית יותר ללמוד תורה ואז גדול תלמוד שמביא לידי מעשה.

אם כן יוצא שבשאלה ששאלנו 'כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע' כמה יעסוק אדם? יעסוק אדם גם בנעשה וגם בנשמע אך יידע לכלכל צעדיו בצורה מדוייקת, כי אם הדילמה היא ללמוד תורה או לכבד את אשתו עליו קודם כל לכבד את אשתו, כי אם לא מכובד שאשה תופיע לאירוע ללא בעלה אז כעת הדבר החשוב יותר הוא כבוד אשתו ואם נשאר לאיש זמן עליו לנצל אותו ללמוד תורה עד כמה שיכול.

אז נושא זה מצריך הרבה דעת ושום שכל, ואנו תקוה כי מעתה כל אחד יודע להגיד לעצמו מתי הוא צריך לקיים נעשה ומתי הוא צריך לקיים ונשמע.

יזכנו הקב"ה לקיים 'כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע'